

Sažetak

U prigodi obilježavanja *18. studenoga — Dana sjećanja na žrtvu Vukovara 1991. godine* Institut društvenih znanosti Ivo Pilar i Područni centar Instituta Pilar u Vukovaru organizirali su u Vukovaru tradicionalni 16. znanstveno-stručni skup »Vukovar '91. — dvadeset i druga godina poslije«. Tema skupa bila je »Vukovar '91. — genocid i memoricidna baština Europske unije«. Cilj skupa je bio pridonijeti nastavku kontinuirane znanstvene rasprave o fenomenu Vukovara '91. i Vukovarske paradigme te na taj način objektivno se suprotstaviti sve izraženijim pokušajima njihova prevrednovanja, prikrivanja, programiranja i/ili krivotvorenja, naročito u kontekstu (pre)oblikovanja suvremene hrvatske nacionalne i kulturne paradigme i identiteta. Zbornik sadrži većinu izgovorenih i prezentiranih priopćenja sa skupa, od kojih se dva rada donose na engleskom jeziku što pridonosi boljoj međunarodnoj vidljivosti ove publikacije, ali i vukovarskih tema uopće. U radu naslovljenom *Postemotional Politics and the Siege of Vukovar (Postemocionalne politike i opsada Vukovara)* Stjepan G. Meštrović pokazuje da su ratovi 1990-ih na području bivše Jugoslavije bili velika neugodnost za Europu, koja je bila nemoćna ili nije željela učiniti ništa da spriječi genocid unatoč svojoj uobičajenoj retorici borbe za zaštitu ljudskih prava i sloboda. Ti su ratovi, smatra autor, podsjetnik Europi da nije nadvladala svoje postemocionalne politike iz povijesti. Vjerojatno će i rat protiv terorizma imati teške posljedice ne samo za Europsku uniju, nego uopće za europsku ideju. Vlado Šakić u radu *Vukovar 2013.: povratno oblikovanje identiteta i/ili nova kulturna paradigma* ističe da se kultura, sustav vrijednosti i identitet razvijaju u određenom povijesnom kontekstu i geopolitičkom okruženju što znači da o tim čimbenicima u manjoj ili većoj mjeri stalno ovise. Tako su se oblikovali, mijenjali i nestajali planetarni civilizacijski krugovi te nacionalne i nadnacionalne kulture i stoga bez povijesnog konteksta i geopolitičkog okruženja nije moguće ni cjelovito razumijevanje kulturnih, vrijednosnih i identitetskih razlika pojedinaca i skupina. Primjena takvog modela na Vukovar i Hrvatsku znači, ističe autor, da su zatečeni vrijednosni, kulturni i identitetski obrasci u prvoj i drugoj Jugoslaviji bili potiskivani ili su se pokušavali integrirati u novonastale jugoslavenske institucije. U Vukovaru su se 1991. branile hrvatske vrijednosti, kultura i identitet, ali i hrvatska budućnost temeljena na načelima slobode i demokracije. Stoga su sve vrijednosti i kulturni obrasci iz kojih su Vukovarci crpili snagu, hrabrost i motivaciju za obranu svojega grada, tim činom postali nacionalne vrijednosti i ključan preduvjet za stabiliziranje nacionalne kulture i institucija te izgradnju nacionalnog i kulturnog identiteta. U radu *The Culturocide, Postemotional Memoricide and Fanonesque Resistance of Vukovar /A Contribution to the Anthropology of Vukovar/ (Kulturocid, postemocionalni memoricid i fanonovski otpor Vukovara /prilog antropologiji Vukovara/)* Sanje Špoljar Vržina antropološkim

se pristupom mapiraju polja izmanipuliranih ljudskih prava i kontinuiran slijed posramljivanja i degradiranja digniteta veterana/veteranki Domovinskog rata i vukovarske zbilje. Ukrštanjem koncepta — Rogičevog definiranja naracija raspolaganja vukovarskim simbolizmom (2013.), Meštrovićevog postemocionalnog društva (1997.) te Fanonovog koncepta odnosa kulture i naroda (1963.) autorica definira fanonovski Vukovar. Osim što je mjesto pijeteta, Vukovar postaje trajno mjesto doslovnog fizičkog otpora memoricidu, kulturocidu i svakom budućem ponovnom genocidu. Josip Bošnjaković i Gordana Črpić u svojem radu *Oskvrnuće svetoga kao strategija razaranja zajednice. Silovanje u ratu kao racionalan projekt razaranja zajednice* naglašavaju da se osobe i zajednice okupljaju oko različitih ideja, vjerovanja te na temelju tih istih grade osobni i društveni identitet. U hrvatskom narodu povlašteno, sveto, mjesto zauzimaju jezik, država, Crkva, žena. Ta četiri konstituirajuća elementa su posljednjih desetljeća na različite načine bili dovedeni u pitanje, preoblikovani, napadnuti, urušavani, obescijenjeni. Autori, imajući u vidu ono najvrjednije od ta četiri elementa, a to je žena, jer je živa osoba, ukazuju na to zbog čega je žena sveta u hrvatskom narodu; što je žena tijekom rata proživjela, na poseban način obrađujući temu seksualnog nasilja, silovanja; koje su specifičnosti silovanja u ratu, a koje moguće posljedice; na koji način reintegrirati dostojanstvo žene povrijeđene tijekom seksualnog nasilja. *Ideja pravednog rata i pravednog mira u antičkoj i skolastičkoj misli* naslov je rada Mate Buntića i Ivice Musića. Autori se bave pitanjem ideje pravednog rata i pravednog mira u razdoblju antike i srednjeg vijeka, s osobitim naglaskom na teoriju *bellum iustum* sv. Augustina i sv. Tome Akvinskog. Pravedni rat je dopušten, a da bi rat bio pravedan smije ga voditi samo legitiman autoritet, rat mora biti vođen radi mira, rat se poduzima tek kada su iscrpljena sva mirotvorna sredstva, za vođenje rata mora postojati pravedan razlog, rat mora biti vođen u ispravnoj nakani. Iako je kod Augustina i T. Akvinskog teorija *bellum iustum* razrađena na nešto sustavniji način, njezini začetci se mogu pronaći već kod Platona i Aristotela u njihovoj filozofiji države. Kako Platon, tako i Aristotel opravdavaju rat ako je utemeljen na vrlinama mudrosti, hrabrosti, umjerenosti i pravednosti odnosno ako u konačnici osigurava pravedan mir u kojemu su zadovoljeni interesi ne samo pojedinca, nego društva u cjelini. Osim teorije *bellum iustum*, autori se dotiču i pitanja o miru baveći se njime u okviru grčko-rimskog svijeta, Egipta, Mezopotamije i židovstva. Sumirajući značenje mira u svim navedenim slučajevima dolazi se do spoznaje da mir nije samo odsutnost ratnog stanja, nego on mora biti pravedan mir koji je u stanju osigurati blagostanje, zdravlje, sigurnost, opće dobro, vladavinu prava i zakona. Tihomil Maštrović u radu naslovljenom *Otpor memoricidu: Zbirka knjiga o Domovinskom ratu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu* podsjeća da je 2008. u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, u čitaonici knjiga s otvorenim pristupom, utemeljena Zbirka knjiga o Domovinskom ratu. Već 2009. objavljen je i Katalog Zbirke. Zbirka je otvorena sa željom da se javnosti približi objedinjeno knjižno gradivo koje s povijesnih, duhovnih, vojnih, pravnih, politoloških, gospodarstvenih, kulturoloških i drugih stajališta obrađuje događaje vezane uz hrvatski Domovinski rat. Razdoblje Domovinskoga rata (1991.—1995.) snažno obilježava povijest hrvatskoga naroda što se ogleda i u raznovrsnosti publikacija objavljenih na tu temu u Hrvatskoj i u svijetu. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu nastojala je okupiti i u Zbirci knjiga o Domovinskom ratu korisnicima približiti što više dostupnog relevantnog gradiva s tog područja, kako iz svojih postojećih fondova, tako i onog što se svakodnevno prinovljuje kupnjom, zamjenom i darom, s nastojanjem da se javnosti omogući što cjelovitiji uvid u to složeno i multidisciplinarno područje te

da se i na taj način pripomogne sprječavanju memoricida vezanog uz taj važni dio hrvatske nacionalne povijesti. *Hrvatski Domovinski rat u zrcalu istraživanja Instituta Pilar* naslov je rada Dražena Živića, koji ističe da je Institut društvenih znanosti Ivo Pilar znanstvena institucija u području društvenih i humanističkih znanosti koja je velik dio svojih znanstvenih i ljudskih potencijala u proteklih dvadesetak godina rada usmjeravala prema empirijskim i teorijsko-metodološkim istraživanjima različitih vidova i dimenzija hrvatskoga Domovinskog rata kao prijelomnog događaja u novijoj hrvatskoj povijesti. Provedbom znanstvenoistraživačkih projekata, empirijskim istraživanjima, organiziranjem znanstvenih skupova i publiciranjem znanstvenih radova, zbornika radova i knjiga Institut Pilar je prikupio, analizirao i značajnim dijelom objavio zavidnu empirijsku građu te sistematizirao i sintetizirao ključne spoznaje i činjenice o stvaranju moderne i demokratske hrvatske države, velikosrbijanskoj agresiji na nju te složenim i dalekosežnim društvenim, demografskim, političkim i gospodarskim posljedicama rata i okupacije velikog dijela državnog teritorija. U ovom preglednom radu navedena su i sažeto opisana osnovna znanstvena postignuća Instituta Pilar u istraživanjima hrvatskoga Domovinskog rata. Na prethodnu temu sadržajno i logički nadovezuje se rad Matea Žanića i Dražena Živića naslovljen *Vukovar '91. u istraživanjima Instituta Pilar*. Autori daju prikaz ključnih koncepata, rezultata znanstvenih istraživanja te interpretacija koje su u svojim radovima tematski vezanim za događanja u Vukovaru 1991. dali znanstvenici Instituta Pilar, ali i drugi istraživači koji su svoje radove objavljivali u publikacijama Instituta. Analiza vukovarskih događanja može se podijeliti u četiri faze pri čemu su za svaku fazu karakteristična neka ključna pitanja na koja se nastojalo odgovoriti. Znanstvene rasprave vodile su se tako oko sljedećih pitanja: što je uzrokovalo Vukovarsku bitku, koji je tijekom ona imala, koje su posljedice bitke te koje su teškoće uspostave poslijeratnog poretka. U radu prikazana istraživanja donijela su niz važnih znanstvenih uvida, ali i otvorila pitanja koja potiču na daljnja istraživanja. *Manipulacija predrasudama i mitovima: primjer Vukovara* tema je rada Renata Matića, Anite Dremel i Mateje Šakić. Oni u svojem radu raspravljaju o manipulaciji simboličkim kapitalom i moralnom poduzetništvu u ratnom i poslijeratnom hrvatskom društvu, pri čemu vukovarsko iskustvo predstavlja relevantne idealno tipske momente. Cilj rada je razotkriti manipulaciju predrasudama i mitovima o Vukovaru za ostvarivanje različitih partikularnih interesa, kao i posljedice takve manipulacije za žrtve ratnog nasilja, ali i za cjelovitu istinu o Vukovaru. U prvome dijelu rada autori definiraju osnovne pojmove kao što su moralno poduzetništvo, predrasude i struktura manipulacija predrasudama. Potom se analizira proces upravljanja predrasudama i mitovima te prikriivanja pravih namjera i posljedica. U trećem dijelu rada autori raspravljaju o razotkrivanju manipulacije te o standardnim reakcijama manipulatora čija se struktura manipulacije razotkriva. U završnom se dijelu nudi zaključak o društvenim posljedicama koje za sobom ostavljaju različiti oblici manipulacije predrasudama i mitovima. Henrik Ivan Damjanović u radu *Memoria — spomen. Teološko-biblijska refleksija očuvanja identiteta narodnosti s pomoću prisjećanja Djela Gospodnjih* među ostalim ističe da u Starom zavjetu nailazimo na opetovane apele Božje preko usta proroka na memoriju, anamnezis, prisjećanje onih djela koja je Bog »ocima našim« učinio, izveo ih iz ropstva egipatskog i spasio ih iz ruku tuđinskih naroda. Cijela Biblija je velik spomen na spašavanje Izabranoga naroda i na njegovo učvršćenje kroz vjeru u jednog Boga. To se najbolje izražava kroz iskustvo oslobođenja, konkretno iskustvo oslobođenja iz egipatskoga ropstva i dolazak u Obećanu zemlju. Time memoria-spomen na izlazak iz negativnoga iskustva, ropstva, osjećaj slobode postaju temeljnim konsti-

tutivnim elementom izgradnje i očuvanja identiteta izraelskoga naroda. Autor naglašava važnost sagledavanja prošlosti i negativnih iskustava koja su dovela do određene kohezije narodnoga identiteta, ali ne samo u negativnome iskustvu, već nadasve u pozitivnome jer negativno iskustvo može stvarati samo destruktivnu snagu u narodu, a pozitivno iskustvo daje elan i snagu u bolje sutra, te to iskustvo daje i osjećaj slobode i oslobođenja. To iskustvo ima jednako značenje i za očuvanje i daljnju izgradnju kako izraelskog naroda tako u konkretnom vremenu i prostoru hrvatskoga naroda. *Dijalektika smrti Boga i čovjeka — nihilizam zaustavljen na pola puta* naslov je rada Mladena Milića, koji ističe da svaka ljudska tragedija poziva na filozofsko i teološko propitivanje uzroka koji su doveli do nje i posljedica koje iz nje proizlaze. U kontekstu religioznog govora o odnosu Boga i čovjeka mora se uzeti u obzir i krajnje iskustvo toga odnosa, a to je iskustvo smrti. Novovjeka filozofija, posebno nakon Friedricha Nietzschea, propituje i fenomen smrti Boga. Autor propituje dijalektički odnos smrti Boga i čovjeka u kontekstu tragedije Vukovara kao simbola smislene obrane prava na život i besmislene potrebe za uništavanjem tog života. Rad se sastoji od četiri dijela. U prvom dijelu autor daje povijesni pregled nastanka i razvoja sintagme »smrt Boga«, u drugom dijelu rada tu sintagmu autor promatra kao fenomen, a u trećem prikazuje posljedice smrti Boga u filozofsko-teološkom kontekstu. U četvrtom, zaključnom dijelu, promišlja o smrti Boga kroz uništavanje božanskih svojstava u čovjeku, kao i moguće dublje fenomenološke uzroke koji su doveli do vukovarske tragedije. *Slatinska ratna kronika 1991. — poseban osvrt na ratni zločin u Balincima, Četkovcu, Čojglu, Humu i Voćinu* tema je rada Miljenka Brekala. Autor ističe da je osnivanje srpskih autonomnih oblasti SAO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema, SAO Krajine i SAO Zapadne Slavonije, kao i Republike Srpske Krajine na području Republike Hrvatske, bilo nelegitimno. Proces osnivanja je započeo tijekom egzistiranja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, odnosno Socijalističke Republike Hrvatske, prema čijim tadašnjim propisima, saveznom i republičkom ustavu za to nisu postojale normative pretpostavke. Naravno, taj se proces nije mogao ozakoniti ni prema tzv. Božićnom Ustavu Republike Hrvatske iz 1990. godine. Članovi Srpske demokratske stranke Slavonije tijekom 1990. i 1991. na području Općine Podravska Slatina poticali su građanski neposluh srpskog pučanstva legalno izabranoj vlasti Republike Hrvatske, nacionalnu netrpeljivost protiv Hrvata i drugoga nesrpskoga puka. U suradnji s JNA organizirali su naoružavanje i pobunu srpskoga puka na području Općine Podravska Slatina. Glavni im je cilj bio odcjepljenje državnog teritorija Republike Hrvatske na kojem se prostirala SAO Zapadna Slavonija i njegovo pripajanje integralnom konceptu zajedničke države srpskog naroda, tzv. Velikoj Srbiji. Počinitelji kaznenih djela ratnog zločina suđeni su u odsutnosti, nitko od pravomoćno presuđenih ratnih zločinaca za počinjene zločine na području bivše slatinske općine nije dostupan hrvatskom pravosuđu. Većina ratnih zločinaca nalazi se na području Republike Srbije, Republike Srpske u Bosni i Hercegovini, a određeni broj je pobjegao u zemlje Europske unije, kao i u prekomorske zemlje (SAD, Kanadu i Australiju). Ivo Turk u radu *Saborsko 1991. — zločin i posljedice* među ostalim ističe da je presudan događaj koji je obilježio suvremeni demografski i ekonomski razvoj Saborskog bio Domovinski rat. Tijekom njega Saborsko je doživjelo potpunu devastaciju i srpsku okupaciju uz brojne zločine. Najviše se zločina zbilo u studenom 1991. kada su srpske snage zauzele Saborsko. Od posljedica rata Saborsko se još nije oporavilo, što je vidljivo usporede li se popisni rezultati u razdoblju od 1991. do 2011. godine. Negativne posljedice Domovinskog rata vidljive su u demografskom i ekonomskom kontekstu. Posljednji rad u Zborniku, naslovljen *Str-*

teški ciljevi bošnjačke politike 1993.—1994., autorski je prilog Miroslava Tuđmana. Autor analizira izvorne dokumente na temelju kojih se mogu utvrditi vojni i politički ciljevi bošnjačke (muslimanske) politike u Bosni i Hercegovini tijekom 1993. i 1994. godine. Političko i vojno vodstvo Bošnjaka nije bilo usmjereno na političko rješenje sukoba u BiH jer im nisu bili prihvatljivi planovi međunarodne zajednice koji su nudili (kon)federalno uređenje BiH. Predsjedništvo BiH u kojem su dominaciju imali bošnjački članovi zagovaralo je unitarno uređenje države, odnosno od 1993. poduzimali su vojne i političke akcije kako bi osigurali što veći teritorij za samostalnu bošnjačku državu. Takvo rješenje predsjednik Predsjedništva BiH Alija Izetbegović otvoreno zagovara u javnim nastupima. Vojni vrh Armije BiH, uz suglasnost Alije Izetbegovića, 1993. vodio je niz vojnih operacija s ciljem potiskivanja HVO-a iz srednje Bosne i izbijanja u dolinu Neretve te osiguravanja izlaza na more. Rezultat je tih operacija eliminiranje HVO-a s područja Jablanice, Konjica, Fojnice, Kaknja, Zenice, Travnik i Bugojna te etničko čišćenje 153.000 Hrvata s toga područja. Danas dostupna obavještajna izvješća međunarodnih čimbenika govore da su međunarodni predstavnici bili upoznati sa stanjem na terenu, ali da zbog međusobnih nesuglasica nisu mogli u kritično vrijeme dogovoriti zajedničku akciju snaga NATO-a ni uporabu UNPROFOR-a u BiH jer nije bilo konsenzusa ni u Vijeću sigurnosti UN-a.